

2. Атымов М. Қазақромандарының поэтикасы. – Алматы: «Ғылым», 1975. – 312 б. (M.Atymov “Poetry of Kazakh Novels”)
3. Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет. – М., 1975. – 502 с. (M.M.Bakhtin “Issues of Literature and Aesthetics. Studies of Various Years”)
4. Томашевский Б.В. Теория литературы. Поэтика /Учебное пособие. – М.: «Аспект Пресс», 2001. – 334 с. (B.V.Tomasheskiy “Theory of the Literature. Poetics /Study Guide”)
5. Әдебиеттану. Терминдер сөздігі /Құраст. З.Ахметов, Т.Шаңбаев. – Алматы: «Ана тілі», 1998. – 384 б. (Z.Akhmetov, T.Shanbayev “Literature Science. Glossary”)

ҒТАМР 17.07.29

ТӘУЕЛСІЗДІК ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ПОЭЗИЯСЫНЫҢ ТАҚЫРЫПТЫҚ АРНАЛАРЫ

О.К. СҰЛТАНҒАЛИЕВА

Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті, Ақтөбе, Қазақстан

Аңдатпа. Мақалада әдебиеттану ғылымының маңызды мәселелерінің бірі поэзиядағы тақырыптық арналар туралы мәселе қарастырылады. Тәуелсіздік кезеңіндегі қазақ поэзиясы тақарыптық және идеялық тұрғыдан жаңарған, жаңашылдыққа құрылған тың бағытта дамып келеді. Бұл ретте қазіргі қазақ поэзиясының белгілі өкілі Гүлімай Әбішқызы туындыларының тың тақырыптық сипатқа құрылуы туралы айтылады. Ақын шығармаларындағы ұлттық сананы қалыптастырушы мәселелер ретінде Тәуелсіздік жемісі, туған жер тағдыры, елге қызмет ету мәселелері талданады. Ақын өлеңдерінде ұлттық сананың, тарихи сананың оянуы қаншама жылдар бойы айтылмай, жазылмай келген ақиқаттың ақтаңдақтарын анықтауға, жүріп өткен асуларымызбен алдық деген асқарларымыздың қаншалықты тарихи маңызы болғанын жырлауға мән берілген.

Кілт сөздер: қазақ поэзиясы, тәуелсіздік кезеңі, Гүлімай Әбішқызы шығармашылығы, тақырып, көркемдік ізденістер

Аннотация. В статье рассматривается один из важнейших проблем литературоведения – новые направления темы поэтических произведений. Казахская поэзия периода независимости развивается по новому направлению и обновленной русле. Между тем автор рассматривает творчество известного представителя современной казахской поэзии Гулимай Абишқызы. Анализируются стихи поэта о достижениях Независимости, судьбе родного края. В творчестве поэта уделяется внимание на воспевание исторического значения прошлого нашего народа, национального сознания и исторического сознания, связи времен и достижений нашей страны после получения Независимости.

Ключевые слова: казахская поэзия, период независимости, творчество Гулимай Абишқызы, тема, художественные искания

Annotation. The article discusses one of the most important problems of literary criticism - new areas of the theme of poetic works. Kazakh poetry of the period of independence is developing in a new direction and a renewed channel. Meanwhile, the author considers the work of the famous representative of modern Kazakh poetry Gulimay

Abishkyzy. The poet's poems about the achievements of Independence, the fate of the native land are analyzed. The poet's work focuses on chanting the historical significance of the past of our people, national consciousness and historical consciousness, the connection of the times and achievements of our country after independence.

Key words: kazakh poetry, period of independence, creativity of Gulimay Abishkyzy, theme, art searches

Ұлттық мәдениетті, халықтық мұраларды сақтап, өркендетіп, ата-бабаларымыздан келе жатқан гуманистік идеяларды жан-жақты бойына сіңіріп, халықтың адамгершілік мұрат-мүдделерімен үндесетін рухани қазыналарымызды бүгінгі күнге жеткізу – әдебиеттану ғылымының маңызды мәселелерінің бірі. Тәуелсіздігімізді жариялап, дербес мемлекеттік дәрежеге ие болған күннен бастап Қазақстанның Тұңғыш Президенті – Елбасының қолдауымен тарихи-мәдени құндылықтарымызды қайта жаңғырту, ұлықтау істері қолға алынды. Тәуелсіздік таңын аңсап, ұлт мүддесін, халық мұратын көксеген әдебиет өкілдерінің өмірі мен шығармашылығын зерттеп, мәдениет пен әдебиет тарихынан лайықты орнын иелендіруді мақсат еткен еңбектер әдебиеттану ғылымына тың серпіліс әкелді.

Соңғы отыз жыл ішінде қазақ қоғамында болып жатқан түбегейлі өзгерістер әлеуметтік рухани өмірімізді жаңа белеске шығарды. Кеңес кезіндегі саяси шектеуден, социалистік реализм құрсауынан босаған қазақ көркем сөзі алғашында абдырап қалғаны рас. Мұның өзі қоғамда «қазақ әдебиеті тоқырауға ұшырады, бүгінгі заманның жедел даму қарқынына ілесе алмай қалды» деген пікірлер тудырды. Алайда, көркемөнер тез күш жинап, уақыт көшінен қалмай, жемісті ізденістерге батыл кіріскенін зерттеу нәтижелері көрсетіп отыр. Ұшқыр да оңтайлы жанр поэзия ширақ қимылдап, жаңа заман биігінен қарап жазылған бірқатар үлкенді-кішілі шығармалар жаңа тақырыптарды алып келді.

Гуманистік танымның белең алуы субъективтік таным дәрежесінің өсуі мен жаңа дәуір әдебиетінің талаптарының өзешеленуінің нәтижесінде деп айтуымызға болады. Гуманистік идея коммунистік дәуірде бірде пайда болып, бірде жоғалып кететін болды, яғни, гуманистік идеяға деген біркелкі көзқарас болмады. Гуманизм жоғалған кезде халықтың субъективтік белсенділігі жойылатын. Ал гуманизм пайда болғанда демократия салтанат құратын. Демократия – адам және оның ойының азаттығы. Ой бостандығы адамның рухына, ой-санасына еркіндік береді. Сол арқылы адам өзін, өзінің тарихтағы орны мен рөлін таниды.

Гуманизм адамның өз тарихын, танымын суреттейді. Ол адамгершілік, адам еркі мен қадірі деген сияқты ұғымдардан құрылады. Адамның өзін-өзі тануы – тарихи құбылыс, әрдайым тереңдеп отыратын процесс. Гуманизм адамгершіліктің ортақ қасиеттеріне негізделеді және таныммен өзара байланыстылығын дәріптейді.

Белгілі бір ұлттың әлемді тануы мен қабылдауы тұрмыстық жағдайға, мекен ететін географиялық және климаттық ерекшеліктерге байланысты болып келеді. Адамның ойы мен

түсініктері осы аталғандармен тығыз байланысты. Ұлтқа тән ерекшеліктер мен оны басқа халықтардан дара ететін айырым белгілер алдымен мазмұн ретінде қарастыруымыз қажет. Себебі, сол айырым белгілер мазмұнға байланысты танылады. Поэзияның фольклорлық түрінен бастап, жазба поэзияға дейінгі, одан соңғы қазіргі әдеби туындыларға дейінгі ұлттық дәстүрді жалғасытырып келе жатқан мұрамыз мол, бай.

Ертеден бері сөздік қорын поэзиямен толықтырып, сақтап, оны келешек ұрпаққа жеткізу дәстүрі бар. Осы туындылар арқылы біз өзіміздің ұлттық санамыз бен ертеден келе жатқан салт-дәстүрлерімізді ұмытпай, осы күнде қайта жаңғыртудамыз. Осындай мұрамыздың ішінен көзге түсетіні ұлт психологиясына, ұлттық мінезге байланысты айырым белгілер сақталып қалған өзгешеліктер. Осы аталған халық психологиясы мен мінезі белгілі бір мекенде, белігілі бір қалыппен өмір сүруінен түзіледі.

Психика деп өмірлік танымға, тіршілік қамына байланысты қалыптасып қалған мінез-құлықты айтамыз. Әдеби туындыларда қалыптасып қалған сарын, мотив, тақырып, тұрақты бейнелеу құралдары мен көркемдік тәсілдер осы аталған үрдіс пен әдеттен таралады. Бейнелеу құралдары хақымыздың кең даласын, табиғат көрінісін, ұлан-ғайыр, шексіз даланы суреттеу деген сияқтылар болып табылады.

Қазақ ұғымының маңызды факторлары болған табиғат пен қоғамдағы көріністер. Өлең мен жырдың, халықтық поэмалардың түр формаларына байланысты ерекшеліктер өз алдына бір сала. Жыр, толғау, қара өлең, айтыстың көптеген түрлері, жаңылтпаш және т.б. формалар өзінің бағыты мен мақсатына байланысты қазақ әдебиетіндегі поэзия мен прозадағы елгіл бір өзіндік ерекшеліктер қалдырған.

Кезінде Ә.Бөкейханов: «Бір халық өзінің тарихын білмесе, бір ел өзінің тарихын жоғалтса, оның артынан өзі де жоғалуға бейім тұрады... Дүниеде өңге жұрттар қатарында қор болмайын, «тұқымым құрып қалмасын» деген халық өзінің шежіресін имани дәрежесінде ұғып білуге тиіс болады», - деп жазған болатын [1, 15]. Сондықтан ол бастаған Алаш азаматтары қазақ болмысын айқындайтын рухани құндылықтарға ерекше көңіл бөліп, ұлт тарихын, ұлттық сананы қалыптайтын, бірізге түсіретін істерге ерекше назараударды. Алайда Кеңес өкіметі ұстанған саясат Алаш азаматтарының бұл ойын жүзеге асыртпады. Өйткені ол тұстағы ұстаным бойынша, кіші халықтардың мемлекет субъектісі ретінде өз тарихтары болмайды, ол тек үлкен тарихтың объектісі деп түсіндірілді. Осы ұстаныммен бұрынғы ұлт-азаттық көтерілістер бүлікшілік ретінде бағаланып, оның жетекшілері тарихи тұлғалар емес, елге іріткі салушылар деп қараланды. Ал Ресей империясының өзінің шет аймақтарын жаулап алуы бұратана халықтарды өркениетке бастау, жақсылыққа жетелеу, көзін ашып, көкіректерін ояту деп түсіндірілді.

Тарих – адамның әлеуметтік әрекеттерінің жиынтығы. Адам – өмір мен тарихи таным субъектісі. Өмірлік тәжірибе арқасында адам өзін жетілдіре отырып, тарихты жаңарта алады. Солай тарих пен өзін тануға мүмкіндік алады. Осы тұрғыда қарайтын болсақ, тарихи сана дегеніміз адамның тарихты тануы, қабылдауы, меңгеруі болып табылады. "Тарихи сана екі салаға бөлінеді: 1) еске алу, бүгінді бағамдап, ертеңге болжам жасау; 2) тұлғаның айналасындағы тарихи іс-әрекеттердің орны, рөлі және мәні туралы өзіндік ерекшелігі. Екінші бағытты «тарихтың субъективті санасы» деп атауға болады. Мұндай санаға қатысты гуманистік, субъективті таным, батырлық тұрғысынан талдау жүргізуге болады [2, 15-16].

Тәуелсіздікке қол жеткізген соңғы отыз жыл ішінде жазылған поэзиялық туындылардағы көркемдік үлгі-өнегелер өте күрделі. Ол қаламгерлердің ұлттық ауқымындағы шеберлік нақыштарымен ғана шектелмей, әлем әдебиетіндегі көркемдік үрдістерді қазақ топырағында жаңғырта, түлете білгендігімен көңіл аудартады. «Қазақстанның тәуелсіз, егеменді ел болуы – біздің жаңа тарихымыздың басы. Ендігі жерде біз өз тарихымызды бұрынғыдай көп ұлтты мемлекеттің құрамында емес, дербес зерттеп, ұлтымыздың тарихтың ұзақ жолында ұтқаны мен ұтылғанын, жеткені мен жете алмаған тұстарын кең ашып, бүгінгі егемендікке келуіміздің заңды жолын көрсетуге тиіспіз. Жалпы ұлтпен, ұлт мәдениетімен бірге қайшылықты жолдан өткен біздің әдебиетіміздің тарихы да осындай талғаммен қайта қарауды керек етеді» [3, 10].

Жаңа замандағы қазақ поэзиясы ұлт өміріне ынта қою, ұлттық мінезді терең зерттеу, сәйкес көркемөнер құралдарын іздеуімен ерекшеленеді. XX ғасырдың соңғы ширегі мен XXI ғасыр басында қазақ әлемі өзгерістер мен күрт бұрылыстарды аз көрген жоқ. Осы уақыт ішінде ұлттық сана да адам айтқысыз өзгерді. Қазақ ақындарының көркемдік шығармашылығы да бұған жақсы дәлел бола алады. Ақындар жаңа көркемдік әдістерді іздеу жолында көптеген деректерге және әдеби ескерткіштерге сүйенді, мұның ішінде әлемдік поэзияның ең соңғы тәжірибелері, қазақ фольклоры мен жыраулар поэзиясының көркем мұралары, жанрлық формалар мен стильдер, баяндау арқылы ажыратылатын ұлттық әдебиет үлгілері бар. Қазақ ақындарының қазіргі уақыттағы жаңаша мазмұндағы шығармалары ойдың небір нәзік иірімдері мен бояуларын дөп басып, адамның рухани кедейлігін бейнелей алады, жер шарының әртүрлі нүктесінде жүрген адамдары толғандырып, қобалжытатын сауалдар қоя алады. Ақындарымызды халықтың болашағы қатты толғандырады. Бұл ретте қазіргі қазақ поэзиясының белгілі өкілі Гүлімай Әбішқызы туындыларының тың тақырыптық сипатқа құрылуын атап өтуге болады. Бұл туралы белгілі журналист И. Асқар былай дейді: "Мен бұрын білген Гүлімай жырларынан ілкіде осы секілді жігерлі жолдар, тіршіліктің ащылыау, қаттылау тұстарына назар аударған жолдарды көбірек көріп едім. Ол енді өте жас

уақыттағы әлденеге үмітті, әлденеден толқулы сезімдерінің өлең жолдары арқылы сезілуі деп ой түйгенмін. Бірақ олардың бәрі өсе келе, жетіле келе, кемелдене келе өзгеше сипат алатындығы аңғарылғандай еді. ...Бұрын ойлары майысып, иіліп, сынып кетердей көрінген жолдар енді... жоғалатыны көп өмірде тек жігер, ұмтылыс керек екендігін ұғындырғандай. Оның бұрынғы өлеңдері, негізінен жеке басының сезімдерін нәзік баяндауға құрылатын сияқты еді. Қазіргі Гүлімай кеңістікке шығып, кең ойларға бара жатқанын аңғартады, осы күннің де өзекті тақырыптарын қозғауға ұмтылады" [4, 5].

Ақынның "Алаштың ақ ордасы" өлеңі тәуелсіз елдің Ақ ордасының айбынын асырып жырлауға арналған:

"Аллаға аян, айдан да табылар үнмін.
Алашпын. Аластап ардың тағына міндім.
Кереге кермен жаңныңнан жабыларыңның
Уығын шаншығам ұлтына табынар ұлдың.
Күлдіреуіші алтын медальдар шаңырағымның.

...Отауым осы, айбыны аласармаған.
Басқа өрлемегің, балақтан әрі аса алмаған.
Жүрегі жылап тұрса да бауыры жібіп,
Жанына жұртым еш елдің жара салмаған.
Жаратқан мен жүгінсем жеті жарғыма
Желбіреп туым, жер жүзі қарасар маған" [5, 82-83].

Ақын өлеңдеріндегі "Ақтөбенің көктемі", "Құландым, ұран ұшқан ұямсың..." өлеңдерінде туған мекен қасиеті сипатталады:

"Көп киімнен, отты үйімнен жалығам
Дейде бала. Көктем күтіп налыған!
Күткенге ақыр келер көктем салып ән.
Өктемдіктен көптен күткен жақсы ғой
Келмес күткен үміт біткен арығын.
Тарихым бар жел жеп, аяз қарыған
Қалай айтсам,

Шернияздың шер қоржынын шешсем бе,
Сыр тартсам ба Сарыдан", - деп Ақтөбенің тарихына тоқтала келіп, егемендік желі ескен кезеңді масаттана жырлайды:

"Күткен көктем желтоқсанға қақталып,
Ақтөбеге беттеді, ырыс, бақты алып.

...Оралдың ба, Егеменді көктемім
Оймауыттан көріп Сағи мектебін
Дұрыс бопты "Жазушылар Одағы" -
Жарқамысқа жетелдетіп жеткенің.
...Алғанымнан аздау екен бергенім,

Қалғанымнан көптеу болғай ергенім", - деп, ел алдындағы жауапкершілікті де айтып өтеді [5, 47-49 бб.].

Ұлттық сананың, тарихи сананың оянуы өткен жолымызға қайта оралып, қаншама жылдар бойы айтылмай, жазылмай келген ақиқаттың ақтандақтарын анықтауға, жүріп өткен асуларымызбен алдық деген асқарларымыздың қаншалықты тарихи маңызы болғанын бағалауға, мәдени, әдеби әлеміміздегі жарық жұлдыздарымыздың тарихи әділетті орнын анықтауға мүмкіндік ашты. Бұл ретте ақын, М. Мақатаев атындағы сыйлықтың лауреаты А. Әлімұлы былай дейді: "Өлеңінің әрбір жолынан сөз киесін пір тұтқан нағыз ақынға тән тазалық көзге ұрып тұр. Мұқағали ақындай "жүрегінің түбіне кір қалдырмай" айтып өтуді мақсат тұтқан ақын қыз өмірдің қаталдығына қарсы тіректі қасиетті сөз өнерінен тауып, жылаған жүрегін, құлазыған көңілін жырмен жұбатады. Сондықтан да оның:

"...Толқыса көңілім
Төңірек тегіс райланып,
Жадырап өңім,
Жаныма жалау байланып.
Дөңгелей берем,
Дөңгелей берем дамылсыз,
Табанымда жер,

Төбемде аспан айналып..." - деген жыр жолдарындағы сезім мен сенімнің алғаусыздығы күмәнсіз сезіледі" [5, 5].

Ақын Г. Әбішқызы "Түпкі атам аңыз Мақу-Қалу бопты" атты өлеңінде:

"Жат жұрттық жаным түйіп, тастап кеткем,
Табалдырық түбінен табыламын.
Іргесін ілмесін деп үп еткен жел,
Жаныммен ықтырма боп жабыламын.
Түндігін түн түргенде таң атқанша,
Жарық болам, жалындап жағыламын.
Қақтаған қара темірге айналсам да,
Күмбірлі қоңырау боп тағыламын.

Шаңырағым сіл ғана сықырласа,

Сар далама дабыл боп қағыламын.

Шөлікесе шиыршық атамын да,

Сөл бөлемін, суша еп ағыламын.

Сол шаңырақ астында селтең қағып,

Сезімге ерген бал шағым - ақ лағым", - деп, жат жұрттық қыз баланың өз елімен сырласуы арқылы, ұлт алдындағы ұрпақ борышын жырлайды [4, 17].

Жалпы, тәуелсіздік жылдарындағы жазылған жырлардың қоғамдық-ой сананың жаңаруына сай көптеген жаңа ұғымдар, атаулар, түсініктер, танымдық тақырыптар пайда болғанын, көркемдік ізденістерге өріс ашылғанын байқаймыз. Бұл ең алдымен тәуелсіздік дейтін қасиетті ұғымды қастерлеумен байланысты болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Бөкейханов Ә. *Шығармалары*. – Алматы: Казак энциклопедиясы, 1995.
2. Алпысбаев Қ. Қазақ әдебиетіндегі тарихи шығарма: таным және көркемдік. – Алматы: «Таймас» баспа үйі, 2008. – 232 б.
3. Қирабаев С. Көп томдық шығармалар жинағы. 8-том. – Алматы: Қазығұрт, 2007. – 48 б.
4. Әбішқызы Г. Ай қызы – арман. – Ақтөбе: "А-Полиграфия", 2011. – 112 б.
5. Әбішқызы Г. Дат, тақсыр тағдыр. – Алматы: Жазушы, 2015. – 192 б.

МРНТИ - 14.35.09

DEVELOPING LEARNERS' COMMUNICATIVE SKILLS WITHIN THE HIGHER EDUCATION PROGRAM AND INTEGRATING WITH PUBLIC SPEAKING

A. ORAZOVA, S. USENOVA

K. Zhubanov Aktobe Regional State University, Aktobe, Kazakhstan

Аңдатпа. Мақала «5В011900 - Шет тілі: екі шет тілі» жоғары білім беру бағдарламасы бойынша ағылшын тілін шет тілі ретінде оқытудың ерекшелігіне арналған. Жұмыста ежелгі және орта ғасырлық өркениеттердегі ашық сөйлеу шеберлігі мектептерінің қалыптасуы туралы негізгі мәліметтер берілген. Мақалада студенттердің коммуникативтік дағдыларын 3 курстың «Шетел тілін арнай мақсатта оқыту» пәнінің практикалық сабақтарында және 4 курс студенттері үшін «Тілдік материалдарды коммуникативті бағытта оқыту» элективті курсының дамыту мәселелері талқыланады. Авторлар жоғары оқу орындарының оқытушыларының тәжірибелері барысында оқыту кезінде байқалған шетел тілін меңгеруі студенттердің психологиялық типтері және әртүрлі оқу стильдерін зерттейді. Мақалада авторлар сөйлеу шеберлігін дамытатын стратегиялары мен принциптеріне ерекше назар аударады. Мақалада шетел тілін